

Vägen till lärarutbildningen

Motiv och föreställningar hos blivande gymnasielärare vid Växjö universitet

Magnus Persson

Abstract: There has been a change in the social-meritocratic-gender profile of recruits to Swedish upper secondary school teacher education. Students are being recruited from the broad classes of society; they have lower grades from secondary education, and increasingly, women predominate. In contrast to the traditional teacher student, today's recruits might be said to be of a new generation. It is very instructive to study how new students formulate their motives and how they conceive of their educational and vocational choices; and then put that in relation to the changing teacher student demographic. This article focuses therefore on teacher students' motives and their conceptions, expressed in individual ways, with respect to time and subject, and with a view to the study course and the teaching vocation. The way the students relate to their own experiences as pupils plays a central role in their choice of education and vocation, but they are influenced individually in degree and direction. The empirical material is mainly based on 10 thematic structured interviews with beginners at the teacher education course, specialized towards upper secondary school, at Växjö University.

Key words: Teacher education, Habitus, Motive for educational choice, Upper secondary school teachers, Choice based on experience, Växjö university

Utgångspunkt

Växjös historiska position som regional centralort har gjort att staden haft en lång tradition av att utbilda lärare. Initialt (fr.o.m. 1967) fungerade Växjö som en filial till Lunds universitet för att få status som högskola 1977 och slutligen som ett av de nya universiteten 1999.¹ Lärarutbildningen har under hela denna period haft en central position i expansionen av den högre utbildningen i Växjö. Traditionella prestigeutbildningar såsom läkarutbildning och juristutbildning saknas på universitetet som istället domineras av yrkesnära utbildningsprogram som exempelvis lärarutbildning och socionomutbildning samt mer lokalt unika utbildningar. Resultatet blir att den sociala strukturen på studenterna skiljer sig från prestigeuniversitet som exempelvis

¹ 20100101 fusionerades Växjö universitet och Kalmar högskola till Linnéuniversitetet. I denna text används konsekvent namnet Växjö universitet.

det före detta moderuniversitetet i Lund.² En kartläggning av lärarstudenterna från 2003 visar att cirka hälften rekryteras från hem som saknar erfarenhet av högre utbildning, fyra femtedelar kommer från närregionen och drygt hälften från mindre orter. Kronoberg har traditionellt varit en region med låg övergångsfrekvens till högre utbildning. Knappt 70 procent är kvinnor och medelåldern är 25 år vilket innebär en betydande andel unga studenter med mycket liten egen arbetslivserfarenhet.³ Lärarutbildningen är det största enskilda utbildningsprogrammet på Växjö universitet.

Studenterna som påbörjade lärarutbildningen med inriktning mot gymnasiet vid Växjö universitetet höstterminen 2007, och som denna studie bygger på, stämmer väl in på beskrivningen av lärarstudenterna som gjorts i föregående texter samt av Eriksson (2009) och på den förändring i rekrytering som lärarutbildningen i allmänhet och inriktningen mot gymnasieskolan i synnerhet präglas av. Att studenter med meritvärde på 10,1 antagits till utbildningen vittnar om att selektion utifrån skolkapital i det närmaste är obefintligt. Samtidigt bör det poängteras att flera studenter har höga meritvärden och höga resultat från högskoleprov. En knapp majoritet av studenterna är kvinnor. Hälften av studenternas mödrar saknar erfarenhet av högre utbildning och motsvarande siffra för fäderna är 57 procent. Följande text är en analys av tio tematiskt strukturerade intervjuer som genomfördes med dessa lärarstudenter under den inledande terminen av deras studier. De tio intervjuerna har kompletterats med en mindre enkät som har skickats till samtliga lärarstudenter som påbörjade sina studier höstterminen 2007. Av de intervjuade är hälften män och hälften kvinnor. Åldersmässigt ligger informanterna mellan 19 och 23 år (gruppen som helhet har en snittålder på drygt 22 år). I sex fall saknar båda informanternas föräldrar erfarenheter från högre utbildning, medan minst en av föräldrarna har examen från högre utbildning i fyra fall. I två fall har båda föräldrarna examen från högre utbildning och i ett av dessa fall har båda föräldrarna en examen och en yrkesposition som kan karaktäriseras som högstatus. I två fall arbetar informantens mamma som lärare, varav en av dessa på gymnasiet. I båda fall har föräldern utbildat sig senare i livet.

Gymnasielärarstudentens nya habitus

Den otidsenliga exklusivitet och traditionalism i elevrekrytering som präglade läroverket, den institutionella föregångaren till dagens gymnasieskola, har successivt ersatts av en jämlikhetsorienterad gymnasial massutbildning (trots det är den interna sociala differentieringen påtaglig). Att inte längre bara utbilda studiemotiverade barn från medelklassen innebär sannolikt en minskad attraktionskraft för yrket. En representativ student som numera söker sig till gymnasielärarinriktningen på lärarutbildningen liknar inte den traditionelle gymnasielärarstudenten/läroverksläraraspiranten⁴ i

² Magnus Eriksson, *Studenter och utbildningar vid ett nytt universitet: Växjöstudenternas bakgrund, utbildningsval och arbetsmarknad*, Växjö universitet, Växjö, 2009, pp. 13ff.

³ *Ibid.*, p. 66.

⁴ Beskriven i; Christina Florin & Ulla Johansson, *”Där de härliga lagrarna gro...” Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*, Stockholm: Tiden, 1993, Gunnar Richardson, *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu*, (7:e uppl.) Lund: Studentlitteratur, 2004, Sven Hartman, *Det*

avseende på kön, klass och meritvärde alternativt resultat från högskoleprovet. Möjligt kan man påstå att gymnasielärarstudenten på dagens lärarutbildningar bär på ett annorlunda habitus än vad som tidigare varit gängse bland gymnasielärarstudenter. Habitus kan beskrivas som ett individuellt mönster av beteenden, värderingar, språk och praktiska handlingar som strukturerats av den sociala miljö som individen växer upp och vistas i. Den individuella konsistensen i habitus fungerar som styrande för hur individen handlar, tänker och orienterar sig i den sociala miljön vilket får individen att fungera som "fisken i vattnet" när hon vistas i den sociala miljö som hon själv formats av.⁵ Bourdieu påpekar vikten av att klarlägga den sociala ursprungsmiljöns (familjens) fusionskraft i relation till individens särintressen, fissionskraft, för att till exempel förstå individens val av utbildning.⁶ Individer som kommer från liknande miljö av sociala betingelser och erfarenheter bär på samma "klass" av habitus.⁷ Det kan exempelvis innebära samma inställning till, och kunskap om, högre utbildning vilket genererar samma benägenhet att söka sig till högre utbildning. Ur förskjutningen av den sociala, meritmässiga och könsrättmässiga rekryteringen (som beskrivits i föregående artiklar) har andra individer hittat vägar till lärarutbildningens inriktning mot gymnasieskolan. Dessa lärarstudenters medhavda sociala bagage och dess verkan har beskrivits som en "black box" i lärarforskning.⁸ Det första steget i öppnandet av denna "black box" är, förutom en nödvändig kartläggning av deras sociala bakgrund, ett demaskerande av vilka motiv och föreställningar de nya gymnasielärarstudenterna har om sitt utbildnings-/yrkesval.

En komponent som inte kan förbises i sammanhanget är högskolans snabba och stora expansion sedan 1960-talet. Befolkningens genomsnittliga utbildningsnivå har höjts vilket devalverat konverteringsvärdet på examen från högre utbildning till arbetsmarknaden.⁹ Högre utbildning är inte längre en försäkring mot låglönejobb, lågstatusjobb eller ens arbetslöshet.¹⁰ Den ökade tillgängligheten av viss högre utbildning har differentierat det högre utbildningsfältet i termer av exklusivitet mellan olika utbildningsprogram och utbildningsinstitutioner. Selektionen till prestigeutbildningar och till prestigeuniversitet har en tydlig social struktur där individer från högre sociala klasser tycks gynnas och på så sätt reproducera rådande ojämlikheter i samhället.¹¹

pedagogiska kulturarvet: Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria, Stockholm: Natur & Kultur, 2005, Magnus Persson, *The Increased Client Control and the Deprofessionalized Secondary School Teacher*, paper presenterat på den 24th Conference of the Nordic Sociological Association, Århus, 14-17/8, 2008.

⁵ Pierre Bourdieu & Loic Waquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago: University of Chicago Press, 1992.

⁶ Pierre Bourdieu, *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*, Göteborg: Daidalos, 1994/1995, p. 121.

⁷ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm: HLS Förlag, 1990, p. 230.

⁸ Jette Steensen, *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to grupper lærerstuderende i Danmark og USA*. Viborg: Forlaget PUC, 2008, p. 16.

⁹ SOU 1971:61, *Val av utbildning och yrke*, Stockholm: Allmänna förlaget, Eriksson 2009, op. cit.

¹⁰ Sheila Slaughter & Larry Leslie, *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997.

¹¹ Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi rapport nr 30, Uppsala universitet, 2006. Jmfr. Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Reproduktionen*, Lund: Arkiv förlag, 1970/2008.

Eleverfarenheter av läraryrket

Pedagogiken! När vi läste den så tyckte man nästan man blev idiotförklarad om jag ska vara ärlig. För att man hade ju gått 13 år i skolan och så gick de igenom allting man själv upplevt, så man tänkte liksom att det var väldigt uppenbart.

Läraryrket är specifikt i förhållande till många andra akademiska yrkesutbildningar eftersom samtliga studenter har erfarenhet av hur den performativa delen av yrket utövas. Baserat på egen erfarenhet kan studenterna skapa individuella föreställningar om vad som är utmärkande för läraryrket, men också egna uppfattningar om vad kvalitativt bra lärararbete utmärks av. Tidigare forskning har visat att den här typen av föreställningar intar en central roll när studenterna väljer lärarutbildningen.¹² Kroksmark, Lindqvist & Nordäng konstaterar:

Att lärarstudenterna går och bär på en tung ryggsäck av förförståelse går inte att förneka. Frågan är hur lärarutbildarna ska hantera detta när de vill utbilda till ett nytt läraruppdrag. Att låtsas som att ryggsäcken inte finns, försöka vifta bort den eller raljera med den är troligen inte konstruktivt. En mer framkomlig väg kan kanske vara att lyfta fram och öppna den.¹³

En relation som därmed bör utredas är hur de *egna erfarenheternas och föreställningarnas konsistens* uttrycks i relation till de *handlingsmotiv* och den *föreställning av yrket* som lärarstudenterna tillhandahåller när de förklarar valet av utbildning. Relationen blir sociologiskt intressant när det faktum att studenten i högre grad än tidigare kommer från miljöer med låg övergångsfrekvens till högre utbildning kan tillfogas resonemanget.

Olika föreställningar, olika tidsperspektiv – Ett försök att förstå

Tabell 1 är ett initialt försök att förstå hur informanternas föreställningar om yrket och utbildningen ser ut, samt med vilka olika tidsperspektiv de anträder utbildningen. I det vänstra *substantiella* fältet finns studenter som uttrycker föreställningar om läraryrket där starkt fokus på konkret arbete med elever dominerar. I det högra *diffusa* fältet beskrivs yrkesutövandet mer otydligt. I modellens övre fält samlas de studenter som har gjort utbildningsvalet med ett *långt* framtidsperspektiv. Vanligtvis uttrycks

¹² Dan C Lortie, *Schoolteacher: A Sociological Study*, Chicago: University of Chicago Press, 1975, Sverker Lindblad & Hector P Prieto, "School Experiences and Teacher Socialization: A longitudinal Study of Pupils who grew up to be Teachers", *Teaching and Teacher Education*, 8/5-6: 465-470, 1992, Ann-Sofie Holm, *Vem söker sig till lärarutbildningen och varför? En studie av blivande förskollärare och grundskollärare vid Högskolan i Borås*, Rapport från institutionen för pedagogik 13, 2001, Fredric M Jablin, "Organizational Entry, Assimilation and Disengagement/Exit" i *The New Handbook of Organizational Communication: Advances in Theory, Research and Methods*, Jablin, Fredric M & Putnam, Linda L, Thousand Oaks (Cal): Sage Publications Inc., 2001, Marianne Daehlen, *Egenutvikling, hög lönn eller det å vaere til nytte*. Rapport 8, Högskolen i Oslo, 2005, Steensen 2008 op. cit.

¹³ Kroksmark et al., *Lärarstudenter. Skolmästar Konst i ett nytt århundrade 2*, Högskolan i Kalmar, 2004, p. 34.

detta genom att själva yrket fokuseras mer än utbildningen. I det nedre fältet är det tvärtom, dvs. ett *kort* framtidsperspektiv där yrket finns i bakgrunden och utbildningen i förgrunden. Varje fält är uppdelat i två olika teman där det ena anger *motivet* till utbildningsvalet eller/och yrkesvalet som anges retrospektivt, dvs. visar på hur informanten uppfattar vägen till utbildningen (eller med mina ord: hur informanten formulerar motiv). Det andra fokuserar på vilka förväntningar eller på vilket sätt utbildningen/yrket på ett personligt och socialt plan skall skapa tillfredsställelse, det vill säga vad den kortsiktiga och långsiktiga *målsättningen* med utbildnings/yrkesvalet är.

Tabell 1. Nybörjarstudenternas bild av och framtidsperspektiv på lärarutbildningen/yrket

FÖRESTÄLLNINGAR OM UTBILDNINGEN/YRKET			
		Substantiellt	Diffust
FRAMTIDSPERSPEKTIV	Långt	<p><i>Att gå i en frånvarande Mästares fotspår</i></p> <p>MOTIV: En professionell förebild med specifika personliga egenskaper</p> <p>MÅL: Altruism, "göra skillnad"</p>	<p><i>Att investera i en lärarutbildning</i></p> <p>MOTIV: Positiva erfarenheter av den egna skolgången</p> <p>MÅL: Tillträde till en stark social och arbetsmarknadsmässig position</p>
	Kort	<p><i>Att syssla med sin hobby</i></p> <p>MOTIV: Starkt ämnesintresse</p> <p>MÅL: Förkovran i sin hobby under studietiden och i det framtida arbetet</p>	<p><i>Att undvika snus, öl och mopeder</i></p> <p>MOTIV: Flykt från en oattraktiv social miljö (upplevs som predestinerad av geografien)</p> <p>MÅL: Inte bli som "dem"</p>

En informant som entydigt kan placeras i ett av de fyra fälten finns inte. Istället uppvisar informanterna en komplicerad väv av motiv och föreställningar som under själva intervjun kan te sig motsägelsefulla. Vad som vanligtvis går att identifiera är en betydelsehierarki i de motiv som informanten tillhandahåller. Detta gör att informanten kan sägas ha en något starkare tillhörighet i något av fälten i relation till de andra av modellens fält.

Att gå i en frånvarande mästares fotspår

Lärarkunskap är att förena personlighet och egna erfarenheter med forskningsresultat, i en evig balansgång mellan att vara personlig och yrkesmässig. /.../ Det räcker lika litet att bara ge av sig själv som att enbart lära sig lärandets teknik.¹⁴

Författaren (och läraren) Hans Lagerbergs personliga odysse genom den svenska skolan speglar väl hur några av undersökningens informanter beskriver sina intryck av den egna skolgångens förebilder. I princip samtliga informanter kan välja ut en eller flera förebilder, *mästaren*, från sin egen skolgång. Ingen av informanterna be-

¹⁴ Hans Lagerberg, *Lärarna – Om utövarna av en svår konst*, Stockholm: Ordfront, 2007, p. 298.

skriver motbilder, dvs. erfarenheter av riktigt dåliga lärare som motiverar genom möjligheterna att göra annorlunda, som motiv till utbildningsvalet, men några kan peka ut förebildernas direkta påverkan på deras val. En informant upptäcker plötsligt ämnet svenska med hjälp av en lärare. Upptäckten leder så småningom till lärarutbildningen.

Att hon [Mäster] var så bra så man skulle kunna... Jag ville leva upp till den standarden och kunna få folk att bli så intresserade som hon fick mig att bli. På det sättet ungefär.

En annan beskriver sin bästa lärare som förebild i sin eget yrkesutövande:

/.../ Det är lite honom [Mäster] som man har som, som jag har som förebild nu. När jag ska bli lärare. För han tyckte jag var det optimala på något sätt.

Informanten beskriver dessutom sina egna dåliga lärare som offer för egna dåliga förebilder eller tiden när de utbildats:

Om de hade förebilder som deras lärare var på något sätt. Att det har med deras uppfostran att göra mer kanske.

När informanterna ombeds beskriva mästarens *professionella* förtjänster så uttrycks de snarare i *personliga* egenskaper, vars innebörd egentligen inte definieras. Länken mellan teoretisk kunskap och kvalitativ praktisk handling beskrivs inte. Beskrivningar i konventionella termer snarare än explicit tekniska eller professionella kan tolkas som att tillräcklig kunskap om det som beskrivs egentligen saknas vilket skulle kunna visa på en begränsad förmåga att definiera vad som är lärarens professionella kompetens.¹⁵ Ett illustrerande exempel på hur svårdefinierad lärarens kompetens är visar en informant när hon beskriver sin mästares undervisningsmetod med det positivt konnoterade uttrycket "berätta", medan undervisningsmetoden hos motbilden beskrivs med det mer negativt konnoterade uttrycket "mässa". Metoden beskrivs inte som avhängig lärarens yrkesskicklighet utan något annat svårdefinierbart. Så här beskrivs mästarens lektioner:

Han kunde ju berätta hela lektionen också, men han hade väl den förmågan. Den andra [förebilden] var inlevelse, där man nästan var med, alltså där man verkligen fick den här bilden framför sig.

En lärare som fungerat som avskräckande exempel beskrivs så här:

¹⁵ Charles Tilly, *Why? What happens when People give Reasons... and why?*, Princeton: Princeton University Press, 2006.

/.../ det var för mycket det här mässandet. Framme vid tavlan där. Så till slut såg man bara hur hon gick fram och tillbaka framför tavlan, du vet så.

Svårigheten att konkretisera yrkesskickligheten visar en annan informant på i beskrivningen av sin förebild:

Och... jag vet inte, en del verkar ha det i sättet på något sätt. De utstrålar det. Jag kan inte förklara det bättre.

En av informanterna påminner dock om att personligheten inte är det enda som krävs för att bli en bra lärare. Han menar att mer teoretiska och konkreta krav är nödvändiga för att en lärare skall kunna utföra sitt arbete.

Ja, han var jätteduktig. /.../ Så han var jättego, härlig och hur rolig som helst. Men väldigt snurrig och inget logiskt alls. Och vi fattade aldrig riktigt vad det var vi skulle lära oss.

Flera av informanterna identifierar sig som "nästan"-lärare i dubbel bemärkelse: Dels i en oförmåga att inte uppnå det optimala (såvida de inte också "har det", vilket ingen uttrycker) och dels med blicken riktad bortom utbildningen, mot examen och praktiserandet av yrket dvs. en process som pågår över tid och som i slutändan ska kunna resultera i de kompetenser som definieras som lärarprofessionella. Identifikationen kan liknas vid en *föregripande socialisation* i betydelsen att individen anammar värderingar och beteenden som är typiska för den grupp individen önskar ingå i. Effekten kan bli en smidigare övergång till den grupp de önskar ingå i, men också att individen hamnar i en position där man inte fullt ut accepteras i gruppen och heller inte i den grupp som lämnas eftersom man inte längre hyser de värderingar som råder där.¹⁶ Att nära socialisationsagenter med tydlig förankring från högre utbildning i allmänhet och pedagogiskt arbete i synnerhet saknas hos flera av informanterna kan förklara dels varför de hittar förebilder – olika mästare – utanför sin närmsta sociala krets (familj, nära vänner) och dels varför lärarpraktiken inte avkodas i sin teoretiska konsistens. För lärarstudenten blir identifikationen med det praktiska arbetet ännu viktigare när den teoretiska koden inte är synlig. Mästarens performativa arbete blir därför en avgörande identifikationskälla och bidrar till skapandet av yrkesföreställningen.

De önskvärda effekterna på den egna skolgången uttrycks gärna i nästan messianska termer (intresseväckande, förändrande, förbättrande etc.). Läraryrket uppfattas som ett instrument för att göra skillnad för de framtida eleverna på samma sätt som mästaren en gång gjort skillnad för individen. Motiv som präglas av altruism men

¹⁶ Robert K Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press, 1968.

också av mer tidsenlig individualistisk egenutveckling¹⁷ uttrycker informanterna i olika kombinationer.

/.../ Just det här lite altruistiska att hjälpa någon så här och... Det är så kul att se när folk förstår. Eller när man har kunnat ändra deras perspektiv. Det är rätt... det känns rätt skönt.

Jag vill inte förlita mig på andra och leva på deras bekostnader och så där. Och att vara en parasit för samhället. *Utän jag vill klara mig själv och göra en skillnad.* [min kursiv.]

Att investera i en lärarutbildning

Intervjuare: Vad fick dig att säga 'Jag ska bli lärare'? Varför inte säga att 'Jag ska bli jurist' eller 'Jag ska bli läkare'?

Informant: */... / Men... jag vet inte, jag tror det var att jag trivdes så bra i skolan. Jag kände väl det att jag inte riktigt ville lämna det helt och hållet.*

Den här studentens resonemang återkommer hos flera informanter. Den egna tiden i skolan upplevs som positiv och gymnasiestudierna beskrivs till och med av en informant som en personlig "guldålder". De positiva skolerfarenheterna från den egna skoltiden i allmänhet och gymnasietiden i synnerhet anges som starkt bidragande faktorer till valet av utbildning och yrke. Vissa beskriver sin egen gymnasietid som att äntligen ha hamnat rätt:

Det var en klass som accepterade mig för den jag var. Så då fick jag kompisar, och då började jag trivas mer. Sen så kändes det mer som att det var mer ämnen som var relevanta. Eller det koncentrerades mer på det som var, som jag tyckte var relevant.

Samtidigt begränsar de positiva erfarenheterna också studenten i valet av andra inriktningar inom läraryrket. Det finns en stark önskan om att inte hamna i den stökiga miljö som flera informanter förknippar med grundskolans studiemässiga och sociala heterogenitet. En student beskriver varför han har valt inriktning mot gymnasieskolan:

/.../ Det är omöjligt att ha koll på de barnen [yngre barn]. Jag måste ta typ lugnande tabletter när jag går hem, eller någonting. /.../ Och ja, det är ju det här, de kan inte sitta stilla, de har spring i benen. Alltid måste någonting göras. Mer bråk och tjabb och sånt här. Liksom, mer konfliktlösningar.

¹⁷ Daehlen 2003, op. cit.

Han begränsar också sina preferenser inom gymnasieskolan när han relaterar till tänkbara framtida arbetsplatser. Om arbete på socialt belastade gymnasieskolor säger han:

Det som skrämmer mig det är det här alltså... det är så mycket mer än att vara lärare då. Det är så mycket mer ansvar och mer att tänka på. /.../ Man är ju där för att lära ut.

Utbildningen betraktas som en möjlighet att konvertera till en överblickbar och konkret arbetsmarknad, det vill säga en ekonomisk instrumentalitet. Utbildningen uppfattas också ge garantier i termer av trygghet och trivsel och kan därför beskrivas som socialt instrumentell. Relationen kan beskrivas som en form av utbildningskontrakt där studenten uppfyller sin del av kontraktet genom att utföra de uppgifter utbildningen ålägger honom/henne och blir på så sätt garanterad ett värdefullt konverteringsvärde både på arbetsmarknaden och socialt.¹⁸ Det ekonomiska konverteringsvärdet uppfattas som viktigare av studenter som rekryterats från folkliga klasser än de med medelklassbakgrund.¹⁹ En informant uttrycker varför han, trots ett genuint ämnesintresse, hellre läser på lärarutbildningen snarare än fristående kurser:

Informant: Nej, det känns som att läser man ett program så läser man mot ett yrke. Eller de flesta program i alla fall. Och ja, det känns bra att kunna ha en utbildning som säger 'Nu är jag det'.

Intervjuare: Vad är det det tillfredsställer?

Informant: Nej, det är väl mest att jag kan få jobb som det. Har man läst enstaka kurser så kan man ju, ... ja, visst man kan ju ha det i sitt CV men det är ju inte direkt att det ger någon...

En av studenterna som har mycket höga meritvärden från gymnasiet, och därmed stora valmöjligheter, uttrycker samma sak:

Informant: Det är nog mycket att man får ingen yrkesutbildning sen. Om man läser natur, man blir ingenting, och sen känner jag att jag vill läsa någonting så att man har ett yrke. /.../

Intervjuare: Men tycker du inte man ska läsa av intresse då?

¹⁸ Gunnar Olofsson, *Bakgrund, studieval och arbetsmarknad för studenter i akademisk (yrkes)utbildning i Växjö 1970-2005*, Ansökan om projektbidrag till Vetenskapsrådet, Växjö Universitet, 2006.

¹⁹ Daehlen 2003, op. cit.

Informant: Man måste ju ha ett jobb sen också.

En annan informant ger också uttryck för detta i ett resonemang om sin känsla av tillkortakommanden efter att ha arbetat som vikarie på sin egen gamla gymnasieskola:

Ja... jag kände väl det att jag var väl lite mer praktikant, kan man säga, än renodlad lärare. /.../ Och då kände jag att jag ville ändå ha utbildningen. /.../ Och sen... tror jag att det blir lättare att få jobb, om man vill jobba någon annanstans. Sen. Om jag har det i bagaget. Att jag har en lärarutbildning.

Informanterna relaterar till ett liv och en verksamhet bortom utbildningen samtidigt som den framtida verksamheten i första hand uttrycks i former av att arbeta på en känd, trygg och attraktiv utbildningsinstitution. Motivet av social och ekonomisk trygghet för att utbilda sig är inte uppseendeväckande. En intressant fråga att ställa är varför individer med höga meritvärden och därmed breda utbildningsmöjligheter väljer en yrkesutbildning med relativt låg ekonomisk och social avkastning. Tillspetsat uttryckt: Varför väljer individer med höga meritvärden från gymnasiet inte prestigeutbildningar istället? Svaret kan sökas i hur de egna skolerfarenheterna i allmänhet verkar som socialiserande kraft vilket får läraryrket att framträda i ett särskilt starkt ljus. Om gymnasieskolan uppfattats som en trygg plats och skolåren som en guldålder kan det motverka önsknningar att söka någon annan utbildning. Saknas dessutom starka socialiserande agenter från andra alternativa utbildningsmiljöer så framstår lärarutbildningen som ett än mer attraktivt alternativ. Steget från folklig klass till prestigeutbildning kan bli alltför komplicerat både på sociala grunder, dvs. det sociala avståndet från ett hem utan studietradition till en social miljö som kräver insikt i helt andra sociala koder, men ibland också på rent geografiska grunder. Individen vill inte flytta eller åtminstone inte flytta för långt från hemorten. Växjö universitet och lärarutbildningen blir ett tillräckligt stort steg att ta både socialt och geografiskt för att uppnå en socioekonomisk position som bedöms som rimlig och attraktiv.

Att syssla med sin hobby

I en tidigare studie, gjord vid Växjö universitet, intervjuades studenter på lärarutbildningen med inriktning mot gymnasiet under slutskedet av sin utbildning. Bland dessa identifierades en grupp studenter som mycket tydligt uttryckte motivet till utbildningsvalet och yrkesvalet i termer av att få arbeta med sin hobby eller tillgodose en karriär som aldrig tog fart. Uttrycket var tydligast identifierbart bland studenter som hade praktiskt orienterade ämnen som förstaämne. En blivande musiklärare beskrev sin framtida yrkespraktik som att "åtminstone få spela för en liten publik".²⁰ Såväl ämnesintresset hos informanterna som deras ämnesfarenheter från grundskolan och gymnasiet spelar en viktig roll för utbildningsvalet. En blivande lärare i historia be-

²⁰ Gunnar Olofsson, *Bakgrund, studieval och arbetsmarknad för studenter i akademisk (yrkes)utbildning i Växjö 1970-2005*, Ansökan om projektbidrag till Vetenskapsrådet, Växjö Universitet, 2006.

skriver hur inträdet på lärarutbildningen har förskjutit hennes motiv från ämnesintresse till yrkesutövande, men också hur läraryrket blir en möjlighet att arbeta med historia:

Ja... när jag började här liksom, för innan dess så var jag att jag vill bli lärare för jag vill hålla på med historia. Men nu börjar jag mer och mer tänka att jag vill bli lärare för jag vill lära ut historia. /...//.../ Jag vet ju det att det är jättesvårt att jobba med historia utan att-, ja utan att jobba antingen inom läraryrket eller på museum eller liknande. Och det vet jag är taktiskt tänkande. Det är svårt att få jobb.

En informants väg in på utbildningen går också via ett stort ämnesintresse som han betraktar som en sorts säkerhetsgaranti, om inte själva yrket skulle vara tillräckligt stimulerande får han i alla fall syssla med sitt favoritämne. Att det inte blir fristående kurser motiveras med en arbetsmarknad som både är kärv och diffus. Lärarutbildningen är socioekonomiskt trygg eftersom den leder till en känd social och ekonomisk position. Attraktionskraften till utbildningen ligger dock inte i själva framtidens yrkesutövandet utan i vilken ämnespotential som kan identifieras i utbildningen och yrket.

För ämnet svenska vet jag att jag tycker om. Pedagogiken är jag ju inte hundra på, för den hade jag ju inte läst innan.

En student med inriktningsämne samhällskunskap väljer, liksom många av hans studiekamrater, inriktningen mot gymnasiet eftersom ämnesinnehållet bedöms vara större där.

Informant: Jag var lite inne på 7–9 där, men sen är det ganska livsfarligt att vara där. Man blir nedslagen. /.../ Lågstadiet känner jag mig väl inte riktigt manad för då.

Intervjuare: För att?

Informant: Samhällskunskap finns inte på samma sätt.

Informanter känner igen och attraheras av den ämnesteorietiska delen av yrket. Lärarutbildningen blir en försäkring mot fristående kursers osäkra konverteringsvärde på arbetsmarknaden. Själva utbildningsvalet uppfattas som osäkert eftersom det leder till ett yrke som informanter inte är övertygade om, men ändå med ett ämnesinnehåll som gör utbildningen tillräckligt attraktiv att våga spendera tid och studielån på. Huruvida informanter skall fullfölja utbildningen uttrycks som en ständigt aktuell fråga vilket gör framtidsperspektivet kortsiktigt.

Läroarbilden kan också vara en konsekvens av för svaga meritvärden för att få tillträde till utbildningsval med tydligare ämneskoppling (den presumtiva socionomen blir lärare i samhällskunskap, sjukgymnasten blir lärare i idrott och veterinären blir lärare i matematik). Läroarbilden blir ett nästbästa val eftersom ämnesinnehållet är garanten för att intresset ska tillgodoses. Den blivande läraren i svenska gillar att läsa skönlitteratur, den blivande läraren i samhällskunskap är politiskt intresserad och den blivande läraren i musik spelar piano oavsett om utbildningen är intressant eller ej. Uppfattningen att läraryrket har ett rimligt konverteringsvärde på arbetsmarknaden gör valet socialt och ekonomiskt tryggt men också till en garanti för att studietiden blir givande och arbetet därefter intressant. Informanternas val bygger således på att de antingen identifierar utbildningens innehåll som tillräckligt ämnesattraktivt eller som den mest ämnesorienterade utbildningen förutom deras första handsval. Att bara läsa ämne som fristående kurs uppfattas inte som tillräckligt socioekonomiskt instrumentellt. Att utbilda sig och arbeta som lärare är inte tillräckligt spännande. Efterfrågan på spänning i kombination med trygghet kan tillfredsställas när individen identifierar möjligheterna att arbeta med sitt ämne (hobby) inom ramen för läraryrkets praktik. Bildningen i sig har inte tillräckligt starkt egenvärde för att individen skall våga sig på en utbildning där "man inte blir något". Läraryrket blir en gyllene medelväg där individen identifierar möjligheten att förena "nytta med nöje". Medelklassens bildningsideal har inte samma starka kraft på individer från folklig klass utan valet blir mer ekonomiskt instrumentellt.

Att undvika snus, öl och mopeder

/.../ Det var bara bilar och dricka öl och hela det köret, och då trivdes jag inte med dem /.../ De skulle åka bil, snusa och dricka öl. Ungefär. Köra moped. /.../ Så vi hade ju våra kontroverser och konflikter./...//.../ Alla kom ju från XXX [småländsk småstad] eller småbyar utanför XXX då, vars föräldrar jobbar på storindustri liksom, det blir väldigt enhetligt, samma synsätt, tankesätt.

Citaten från studenten illustrerar *flykten* som en motiverande faktor i valet att söka till läroarbilden men i första hand valet att söka sig till högre utbildning överhuvudtaget. I detta fall handlar beslutet att studera vidare i hög utsträckning om ett avståndstagande från den sociala miljö han anser vara representativ för den småländska småstad han kommer ifrån. Att söka sig till högre utbildning blir ett sätt att närma sig en förväntat mer attraktiv miljö och lämna en miljö man inte känner sig hemma i. Någon uttrycker gymnasieskolans differentierande kraft, att skilja teoretiker och praktiker åt, väl medveten om att han hör hemma i den förra gruppen:

Informant: Ja, jag var ganska fördomsfull om man säger så. /.../ Så att industri och fordon och sånt, det var liksom aldrig på tanke för min del.

Intervjuare: Varför inte det?

Informant: /.../ Min uppfattning var att där gick alla stökiga. För det första. De valde det för att de inte kom in på något annat, för att de var dåliga. Och sen så... sen så ansåg jag att det liksom, de yrkena inte var... liksom, vad ska man säga? Fina. Alltså, bli svetsare. Bli fordonsmekaniker det var... Nej, det var andra som blev det. Inte jag.

Flera av informanterna ger uttryck för att högre utbildning handlar om att undvika en mindre attraktiv och predestinerad arbetsmarknad som avsaknad av högre utbildning anses leda till. En student har egen erfarenhet av det som arbetsmarknaden erbjuder dem som saknar högre utbildning. Hennes inställning efter gymnasiet var att inte studera vidare. Det var en strategi hon omvärderade efter erfarenheter från den mindre attraktiva delen av arbetsmarknaden:

Informant: Ja, jag hade väl inga planer på att läsa så. När jag tog studenten. Utan det var liksom jobb som gällde. /.../ Sen kunde man ju inte få såna jobb som jag skulle vilja ha utan utbildning. /.../

Intervjuare: Varför hade du inte tänkt läsa?

Informant: Nej du vet... /.../ Aldrig mer någonsin sätta sig i skolbänken. Men jag har alltid tyckt att det är roligt eller så, men, du vet, man ville ju liksom få ett jobb och flytta hemifrån och det här. /.../ Sen så levde man väl med den inställningen att man kunde få ett jobb. Och det kunde man ju.

En annan informant har insett att läraryrket är betydligt mer varierat än arbeten i fabriker och butiker:

Det är inte samma dag ut och dag in [i läraryrket som det är] på en fabrik eller på ICA. Det är liksom, det är variation. Och det var det jag var ute efter. För jag måste ha lite variation i min vardag /.../.

En tredje informant redovisar en likartad syn:

För jobbar du på en industri så står du där och gör samma sak i 40 år. Okej, du kanske får ställa dig vid en ny maskin, men...

Att välja högre utbildning betyder att välja bort någonting annat vilket flera av informanterna uttrycker. När alternativens attraktionsvärden är låga uppstår ett mer aktivt sökande efter andra möjligheter. Att söka till lärarutbildningen kan därför i vissa fall beskrivas som en flykt från mindre attraktiva alternativ. De högre studiernas drag-

ningskraft förstärks av alternativens repellerande kraft. Negativa erfarenheter av att inte utbilda sig och uppfattade positiva möjligheter av utbildning kommer att leda studenten till utbildning. Det kan också handla om en social miljö som individen känner sig begränsad av eller främmande inför. Eftersom det snarare är något informanten lämnar än anländer till så blir föreställningen om lärarutbildningen diffus och valet osäkert och kortsiktigt. Valet relateras till det man lämnar och inte till det man anträder. Liksom i föregående avsnitt spelar den egna eleverfarenheten en viktig roll. Svårigheter att identifiera högre utbildning som ett alternativ kan bygga på en bristande kunskap om högre utbildning vilket naturligtvis bygger på avsaknad av socialisationsagenter med erfarenhet från högre utbildning. Att det blir just lärarutbildningen kan förklaras med att det är det yrke som studenten tydligast förmår identifiera sig med eftersom egen erfarenhet finns.

Konklusion

De egna erfarenheterna från grund- och gymnasieskolan var centrala för de tio informanter som lyfts fram i denna text: de egna skolerfarenheterna påverkade i hög grad deras föreställningar om läraryrket och deras val på den högre utbildningsmarknaden.

Vad som skiljer samtiden från tidigare perioder, och som konstaterats såväl här som i tidigare artiklar i denna tidskrift, är att nya sociala grupper söker sig till lärarutbildningen. En individ, som kommer från ett hem där föräldrar och kanske syskon har erfarenhet av högre utbildning, har sannolikt fler referenser till högre utbildning och därmed en annan horisont av föreställningar och alternativ än vad en individ med annan social bakgrund har. Den högre utbildningens innehåll och värde uppfattas som mer diffust av individer från hem utan erfarenhet av högre utbildning. Länken till de egna skolerfarenheterna blir den enda eller åtminstone den viktigaste länken till högre utbildning vilket får lärarutbildningen och läraryrket att framträda i ett annat ljus än andra utbildningar. Många informanter i denna undersökning beskriver hur motiven till lärarutbildningen (och till högre utbildning) formeras i skolan och inte i hemmet. Länken kan förklara varför individer med höga meritvärden och därmed ett brett spektra av valmöjligheter ändå väljer lärarutbildningen och inte mer prestige-fyllda utbildningar med högre konverteringsvärde på arbetsmarknaden. Läraryrket är känt, tryggt och bedöms dessutom som ett socialt uppstigande i relation till den studieovana miljö som flera av undersökningens informanter kommer ifrån. Erfarenheterna från den egna skoltiden är central och formerar såväl föreställningen om vad yrket är för något som varför studenten söker sig till utbildningen. Bilden av skolan som en trygg institution att arbeta på, gamla lärare ("mästare") som konkreta yrkesförebilder, altruism eller ämnets lockelse förstärks när individen saknar andra eller mer nära kontakter med den högre utbildningen och de värden som denna representerar. Den sociala miljön kan på så sätt kopplas ihop med de motiv och föreställningar som informanterna uttrycker och som struktureras i Tabell 1.

Några informanter beskriver också valet som en möjlighet att undvika en mindre attraktiv försörjningssituation. Den starkt begränsade arbetsmarknaden som möter

den nyutexaminerade gymnasisten, i synnerhet från teoretiska program på gymnasiet, verkar avskräckande i termer av låga löner och oattraktiva arbetsuppgifter. Den erfarenheten leder gymnasisten vidare till världen av högre utbildningar och här representerar lärarutbildningen något känt som erbjuder en trygg ekonomisk och social avkastning i kombination med en geografisk flexibilitet (som lika gärna kan betyda möjlighet att lämna sitt geografiska ursprung men också en möjlighet att stanna kvar i denna). Den individuella erfarenheten av skolan får också läraryrket att framträda som attraktiv kontrast i relation till okvalificerat arbete. Lärarutbildningens lockelse förstärks sannolikt när individuella kopplingar till högre utbildning är begränsade och svaga samtidigt som traditioner saknas (vilket dessutom är typiskt för den region som omger Växjö universitet och som är en viktig bas för studentrekrytering). Att medelklassen, till skillnad från de folkliga klasserna, i allt mindre omfattning söker till läroprogrammet och inriktningen mot gymnasiet, som traditionellt varit utbildningens starka rekryteringsbas, kan sannolikt förklaras i termer av deprofessionalisering och/eller proletarisering av lärarkåren. En annan eller komplementär förklaring är att de folkliga klassernas alltmer omfattande inträde på det högre utbildningsfältet stratifierar olika utbildningsprogram och av skäl, angivna ovan, attraherar just lärarutbildningen individer från folkliga klasser vilket får individer från medelklassen att överge den. Intressant är naturligtvis hur medelklassens representanter på dagens lärarutbildning motiverar sitt val. Informanterna från studievana medelklasshem i denna undersökning har antingen gjort starkt ämnesorienterade val, vilket i högre utsträckning kan tänkas ha ett släktskap med den traditionelle läroverksläraren, eller haft lärarutbildningen som ett andrahandsval när meriterna inte räckt till för att komma in på prestigeutbildningar (som hade varit klassmässigt mer logiskt). I ett fall bedöms medelklassdotterns val till lärarutbildningen från familjens håll som "bättre än ingenting". Informanterna från medelklassen vill, liksom informanterna från de folkliga klasserna, ha ett attraktivt arbetsmarknadsvärde efter sin utbildning och lärarutbildningen genererar, trots allt, ett värde på – en geografiskt vid – arbetsmarknad. Skillnaden är dock att medelklassens horisont av möjligheter är bredare än horisonterna hos individer från folkliga klasser. Tillspetsat kan man uttrycka det som att de reella valmöjligheterna inte är detsamma som de formella valmöjligheterna.

Idag börjar nära hälften av alla utexaminerade gymnasister högre utbildning vilket gör det komplicerat att identifiera sociala grupper som *inte* existerar på landets universitet och högskolor. Olika sociala grupper befolkar dock olika delar av det socialt och geografiskt hierarkiserade högre utbildningsfältet. Lärarutbildningar befinner sig generellt lågt i dessa hierarkier. Att individer med habitus som formats i sociala miljöer med låg övergångsfrekvens till högre utbildning söker sig till högre utbildningsmiljöer som inte står i diametral motsats till den miljö de kommer ifrån, dvs. prestigeutbildningar på prestigeuniversitet, är därför inte konstigt. Denna text har försökt visa ett exempel på vilka de egna erfarenheterna är och att de spelar en viktig roll när individen skapar föreställningar om läraryrket och egna utbildningsval. Vägen till lärar-

utbildningen och de sociala rekryteringsförändringar som tagits upp här och i ovanstående artiklar blir på så sätt mer begripliga.

Magnus Persson, doktorand i sociologi med inriktning mot utbildningsvetenskap, Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet.

Referenser

- Bertilsson, Emil, Börjesson, Mikael & Broady, Donald 2009. *Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977–2007*. Redovisning av ett uppdrag för Högskoleverket. Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Uppsala: SEC.
- Bertilsson, Emil, Börjesson, Mikael och Broady, Donald 2007. *Lärarstudenter: Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 45. Uppsala: SEC.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude 2008. *Reproduktionen*. Lund: Arkiv förlag.
- Bourdieu, Pierre 1995. *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Broady, Donald 1990. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Börjesson, Mikael 2006 [2003]. *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.
- Börjesson, Mikael & Broady, Donald 2004. *Vad har studenter vid Uppsala universitet i bagaget? Om social och meritokratisk rekrytering*. PM från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Uppsala: SEC.
- Daehlen, Marianne 2003. *Egenutvikling, høy lønn eller det å vaere til nytte*. Rapport 8, Høgskolen i Oslo.
- Eriksson, Magnus 2009. *Studenter och utbildningar vid ett nytt universitet: Växjöstudenternas bakgrund, utbildningsval och arbetsmarknad*. Licentiatuppsats i sociologi med inriktning mot utbildningsvetenskap, Växjö Universitet.
- Florin, Christina & Johansson, Ulla 1993. *”Där de härliga lagrarna gro...” Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*. Stockholm: Tiden.
- Hartman, Sven 2005. *Det pedagogiska kulturarvet: Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Holm, Ann-Sofie 2001. *Vem söker sig till lärarutbildningen och varför? En studie av blivande förskollärare och grundskollärare vid Högskolan i Borås*. Rapport från institutionen för pedagogik 13.
- Jablin, Fredric M 2001. Organizational Entry, Assimilation and Disengagement/Exit. I *The New Handbook of Organizational Communication: Advances in Theory, Re-*

- search and Methods*. Jablin, Fredric M & Putnam, Linda L, Thousand Oaks (Cal): Sage Publications Inc.
- Kroksmark, Tomas, Lindqvist, Per & Nordäng, Ulla Karin 2004. *Lärarstudenter. Skolmästarkonst i ett nytt århundrade 2*, Högskolan i Kalmar.
- Lagerberg, Hans 2007. *Lärarna – Om utövarna av en svår konst*. Stockholm: Ordfront.
- Lindblad, Sverker & Prieto, Hector P 1992. "School Experiences and Teacher Socialization: A longitudinal Study of Pupils who grew up to be Teachers". *Teaching and Teacher Education*, 8/5–6: 465–470.
- Lortie, Dan C 1975. *Schoolteacher: A Sociological Study*, Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, Robert (1968). *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press.
- Olofsson, Gunnar 2006. *Bakgrund, studieval och arbetsmarknad för studenter i akademisk (yrkes)utbildning i Växjö 1970–2005*. Ansökan om projektbidrag till Vetenskapsrådet, Växjö Universitet.
- Persson, Magnus 2008. The Increased Client Control and the Deprofessionalized Secondary School Teacher, paper presenterat på den 24th Conference of the Nordic Sociological Association (working group Professions and Higher Education), Århus, 14–17/8 2008.
- Persson, Magnus 2006. *Med ena benet i klassrummet: en kvalitativ studie om gymnasielärarstudenterna vid Växjö universitet i slutet av sin utbildning*. HERE-rapport, Växjö Universitet.
- Richardson, Gunnar 2004. *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu*, (7:e uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Slaughter, Sheila & Leslie, Larry L 1997. *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Statens offentliga utredningar 1971:61 *Val av utbildning och yrke*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Steensen, Jette 2008. *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to grupper lærerstuderende i Danmark og USA*. Viborg: Forlaget PUC.
- Tilly, Charles 2006. *Why? What happens when People give Reasons... and why?* Princeton: Princeton University Press.

